

Andrej Naterer, Andrej Fištravec

Makejevka – subkultura cestnih otrok

POVZETEK: Po razglasitvi samostojnosti leta 1990 se je v Ukrajini pojavila vrsta družbenopolitičnih sprememb, ki so med drugim povzročile tudi povišano stopnjo kriminalitete, nizek življenjski standard, skrajno obliko revščine, brezdomstvo in problem cestnih otrok. Leta 2006 na cestah ukrajinskih mest živi že na tisoče otrok, organizirani so v skupine, ki bi jih lahko opredelili kot subkulture. Glavni namen članka je predstaviti kvantitativne in kvalitativne izsledke raziskave, opravljene v ukrajinskem mestu Makejevka v letu 2000, ki so obravnavani longitudinalno od leta 2000 do leta 2006 s poudarkom na dinamičnih elementih pojava. Iz raziskave izhajata ugotovitvi, da je za identiteto cestnega otroka potrebna izkušnja cestnega življenja ter da je subkultura cestnih otrok v Makejevki razvila novo obliko odvisnosti – socialno odvisnost.

KLJUČNE BESEDE: cestni otroci, Makejevka, subkultura, socialna zasvojenost, baltuška

1 Uvod

V strokovni literaturi so cestni otroci velikokrat obravnavani kot problem, ki ni omejen le na nerazvite države (Dachner in Tarasuk 2002). Ocene števila cestnih otrok so zelo različne. Svetovna zdravstvena organizacija ocenjuje, da se število cestnih otrok na svetu giblje med 10 in 100 milijoni (WHO v Sondhi - Garg 2004), medtem ko Združeni narodi ocenjujejo število na 150 milijonov (Sondhi - Garg 2004). Tudi zgodovinsko gledano cestni otroci niso nov družbeni pojav (problematika cestnih otrok je bila na svetovni ravni prvič izpostavljena v mednarodnem letu otroka – 1979).

Zgodnje razumevanje tega pojava je temeljilo predvsem na projektih humanitarnih organizacij, za katere so cestni otroci osrednja točka zanimanja v zadnjih 25 letih (Lalor 1998). Večina znanstvenega gradiva s tega področja je bila zbrana v devetdesetih letih, študije pa so bile osredotočene predvsem na problem cestnih otrok v Latinski Ameriki (Lusk 1999), Afriki (Aptekar 1988; Aderinto 2000) in indijskem delu Azije (D'Lima in Gosalia 1992; Sondhi - Garg 2004), torej predelih sveta z dolgo »tradicijo življenja na cesti«. Študije so se po večini osredotočale na elemente, kot je delo, revščina, zdravstveno stanje, družinske okoliščine, delinkvenca, zasvojenost in viktimizacija cestnih otrok.

Cestne otroke lahko danes najdemo tudi v nekaterih bivših socialističnih državah, kot so na primer Rusija, Ukrajina in Bolgarija (Alexandrescu 1996; Stephensen 2001), kjer se je problem pojavil po padcu berlinskega zidu. »Razpad bivše Sovjetske zveze

je povzročil množična preseljevanja v mesta in gospodarsko krizo, ki je veliko družin potisnila pod mejo revščine in pod mejo zadostne socialne varnosti. To je v moderni Rusiji povzročilo vrnitev dolgo pozabljenega pojava¹ – zanemarjenih in brezdomnih otrok« (ILO 2000).

1.1 Opredelitev pojma cestni otroci

Izraz cestni otroci zajema izjemno obsežno pojmovno polje in sega od otrok, ki delajo, do mladoletniške delinkvence. Del težav s širino koncepta je ta, da cestni otroci niso homogena skupina, saj so kot posamezniki pripadniki različnih manjših skupin oziroma subkultur (Sondhi - Garg 2004).

Stereotipna predstava o cestnih otrocih je zelo trdna:

Njihova obleka je komaj primerna, vsa raztrgana in zakrpana, lase imajo nepočesane, roke in obraze umazane in zdi se, da imajo tisti »vrag ga vzemi« odnos do sveta. Živijo na svoj način in pripovedujejo neverjetne zgodbe, da bi naberačili več denarja, govorijo jezik ceste, ki jim kot skupini zagotavlja identiteto, so divje samostojni. Neradi zaupajo odraslim, čeprav so velikokrat lojalni do svojih vrstnikov, še posebej, ko se pridružijo skupini ali tolpi cestnih otrok. (Tyler 1986: 4, v Levenstein 1994: 5.)

Tylerjev opis cestnih otrok ni le opis, ampak vsebuje tudi elemente, ki kažejo na subkulturno naravo cestnih otrok, kakršno sta predstavila že Lee (1945) in Gordon (1947). Najbolj očitni kazalniki pripadnosti določeni subkultur so imidž, način obnašanja in poseben jezik. Dejstvo, da imamo pri cestnih otrocih opraviti s subkulturo in ne z nekakšno amorfno skupino, je zelo pomembno, saj nam omogoča, da pri njih uporabimo koncepte in metode, vzpostavljene v teoriji subkultur.

Večina opredelitev, ki se pojavljajo v raziskavah cestnih otrok, temelji na predpostavkah, predstavljenih v zgoraj navedenem Tylerjevem opisu, kar pa nikakor – kot smo že zapisali – ne odpravi težav s širino koncepta. Kljub temu, da univerzalne opredelitve še ni, pa obstajajo poskusi znanstvenega oženja in razmejevanja koncepta cestnih otrok.

Cestni otrok, kot ga definira Myles Ritchie (1999), je »otrok, ki je mlajši od 18 let, razen če je navedeno drugače, ki iz različnih razlogov zapusti svojo družino začasno ali trajno, živi na cesti in je nezadostno preskrbljen s strani odgovornih odraslih«. Cestni otroci kot skupina so torej opredeljeni znotraj vseobsegajočega termina »otroci v posebno težkih okoliščinah« /children in especially difficult circumstances/. Znotraj tega področja so dalje kategorizirani kot »brezdomni otroci« /homeless children/ in še ožje kot »otroci, ki živijo na cesti« /children living on the street/. (Sondhi - Garg 2004: 4.)

1. Skozi celotno zgodovino Rusije je mogoče opazovati problem cestnih otrok, ki se je na različnih časovno-geografskih točkah pojavljal na različne načine (na primer brezdomni in zanemarjeni otroci med revolucijo oktobra 1917). Za rešitev tega problema je ruski pedagog Anton Semjonovič Makarenko organiziral »Delavsko kolonijo Gorky«, ki jo je v letih 1920–1927 tudi vodil. Leta 1927 je postal vodja »Delavske komune Dzerhinsky«, namenjene brezdomnim otrokom in najstnikom. Delovanje obeh institucij je temeljilo na kombinaciji fizičnega dela in učenja, da bi na ta način gojence opremili z delovnimi navadami in določenimi osebnostnimi lastnostmi...

Leta 1984 jih je Unicef razdelil v tri skupine:

1. *otroci v nevarnosti* (children at risk) – otroci, ki živijo doma, vendar občasno in priložnostno delajo na cesti in so nekoliko bolj izpostavljeni;
2. *otroci na cesti* (children on the street) – otroci, ki živijo s svojimi družinami, a delajo in pomagajo vzdrževati svojo družino (velikokrat že same družine teh otrok živijo na cesti, otroci so prisiljeni delati in velikokrat niso vključeni v šolski vzgojno-izobraževalni proces);
3. *cestni otroci* (children of the street)² – otroci, ki živijo in odrastejo na cesti, z omejenimi družinskimi vezmi ali povsem brez njih.

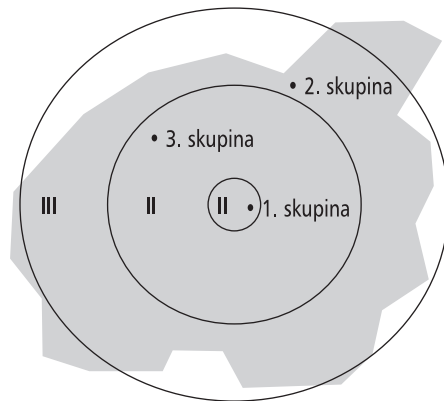
Elementi, ki vplivajo na pobeg posameznega otroka iz običajnih okvirov socializacije, so številni in segajo od družbenih, gospodarskih in političnih dejavnikov do medosebnih? družinskih okoliščin in individualnih psiholoških značilnosti (Agnelli 1986). Tri ravni – družbena, družinska in osebna – so vedno vpletene in jih lahko štejemo za vzroke (push factors) pojava cestnih otrok (Anarfi 1997 v Sondhi - Garg 2004). Med najbolj pogostimi razlogi za beg od doma, ki jih avtorji navajajo, je rizično družinsko okolje. Disfunkcije družine so lahko obsežne in velikokrat vključujejo elemente, kot so brezposelnost, revščina, odsotnost staršev, nasilje, alkoholizem, narkomanija, zanemarjanje in zloraba otrok ter podobno. Ker je družina umeščena v širše družbeno okolje, se posledice vzajemno prenašajo, kar pomeni, da je tudi nastanek rizičnih družin velikokrat izraz specifičnih problemov na širši družbeni ravni (Anarfi 1997 v Sondhi - Garg 2004). Velikokrat je razlog za razvoj disfunkcije v družini menjava okolja, še posebej preselitev iz ruralnega v urbano okolje (ILO 2000). »Industrializacija ne dohaja premikov prebivalstva, ki so z ruralnih področij v urbana središča prinesli revščino« (Sondhi - Garg 2004: 42). Tako je lahko otrokov beg od doma velikokrat razumljen kot beg iz rizičnega položaja v družini. Vseeno pa je treba v razumevanje vključiti tudi temperament otroka, inteligenco in osebnostne lastnosti, saj ti – še posebej pa interakcija med njimi – odločilno vplivajo na oblikovanje otrokovega vedenja in na nadaljnje življenje otroka na cesti (Felsman 1981 v Sondhi - Garg 2004). »Ali je mogoče potrditi te hipoteze v tako nestrukturiranem okolju in ločiti psihološke dejavnike od okoljskih, ostaja odprto vprašanje« (Agnelli 1986).

2 Metodologija

Podatke, ki so bili uporabljeni za analizo v pričujočem članku, je prvi avtor zbral v letih 2000, 2002, 2004, 2005 in 2006 v ukrajinskem mestu Makejevka, ki leži v donetski regiji. V raziskavi so združene kvalitativne in kvantitativne metode, glavni namen raziskave pa je izdelati čim popolnejši vpogled v vsakodnevno življenje cestnih otrok v Makejevki. Vzorec je zajemal 41 otrok, ki so v času opravljanja raziskave živeli v treh skupinah na različnih lokacijah v mestu.³

2. Ker v slovenskem jeziku ni uveljavljene terminologije s področja kategorizacije cestnih otrok, je bil izraz *children of the street* slovenjen po presoji avtorjev.
3. Označevanje skupin se je oblikovalo sočasno z napredovanjem raziskave, ki se je začela v

1. skupina živi v središču Makejevke,
2. skupina na obrobju mestu, v mestni četrti Ziljoni (približno 12 km iz središča mesta),
3. skupina živi v mestni četrti Puška/Daki (približno 8 km iz središča mesta).

Ta delitev se je pokazala kot še posebej uporabna iz dveh razlogov:

1. Omogoča opazovanje različnih skupin cestnih otrok, ki se nahajajo na treh različnih lokacijah v mestu, in opazovanje vplivov različnega urbanega okolja na skupino.
2. Omogoča uporabo različnih metod na relativno podobnih skupinah (predvsem metoda opazovanja z udeležbo in metoda opazovanja brez udeležbe).

Uporabljene so bile tri glavne metode raziskovanja:

1. opazovanje z udeležbo – vsakodnevno opazovanje je bilo izvedeno na cesti in je vključevalo aktivno udeležbo pri aktivnostih v skupini. Zbiranje podatkov je potekalo prek interakcije s člani skupine v obliki terenskih zapiskov, dnevnika, terenskih poročil in pogovornih zapisov v avdioobliki;
2. intervju – vprašalniki z odprtimi vprašanji, ki so bili naravnani na zbiranje podatkov o trenutnem položaju, v katerem so cestni otroci (družinske razmere, medosebni odnosi v skupini, življenjske razmere na cesti in projekcija prihodnosti, kot jo zase vidijo otroci sami);⁴
3. vizualni zapisi – uporaba videoopreme za zbiranje vizualnega gradiva iz vsakodnevnega življenja cestnih otrok.

Kot dopolnilo glavnim metodam sta bili uporabljeni tudi dodatni metodi:

1. vprašalnik z zaprtimi vprašanji – vprašalniki so bili uporabljeni med terenskim delom leta 2000, predvsem za potrebe zbiranja sociografskih in kvantitativnih podatkov;

območju številka 1 (središče mesta), torej pri 1. skupini. Naslednja skupina, ki je bila po naključju odkrita v območju številka 3, je bila 2. skupina. Kot zadnja je bila raziskana 3. skupina v območju številka 2. Koncentrični krogi lokacij so bili uvedeni po odkritju skupin.

4. V primerih, ko je bil izveden študij primera, ki je temeljil na opazovanju z udeležbo, je bila opravljena še vrsta navzkrižnih intervjujev, predvsem z namenom dobivanja novih informacij, dodatnih interpretacij in preverjanja že dobljenih podatkov.

2. opazovanje brez udeležbe – metoda je bila uporabljena med opravljanjem terenskega dela leta 2000 v 3. skupini z glavnim namenom opazovanja razlik v dobljenih podatkih na podlagi uporabe različnih metod, torej razlike v podatkih, zbranih z metodo opazovanja z udeležbo in metodo opazovanja brez udeležbe.

Zbiranje podatkov je potekalo tam, kjer cestni otroci živijo ali se zadržujejo:

- v središču Makejevke: glavna avtobusna postaja, postaja maršrutke,⁵ nakupovalni center Pasaž, nakupovalni center Univermag, tržnica Plehanova;
- v mestni četrti Ziljoni: avtobusna postaja, centralna tržnica (Rinak na Ziljonem) in okoliške zgradbe;
- mestna četrt Puška/Daki: avtobusna postaja, restavracija na Puški, osrednja tržnica in okoliške zgradbe.

Terensko delo je potekalo brez vnaprej zastavljenih raziskovalnih vprašanj oziroma hipotez, saj je na ta način ostal pogled na problem odprt. Vnaprej je bilo opredeljeno le polje raziskovanja, zato da je bilo mogoče izdelati delovni načrt. Tudi hipotez vnaprej nismo oblikovali, saj bi to zamejilo pogled in dinamičen pristop k problemu. Vseeno pa smo na koncu vsake raziskovalne etape pridobili rezultate, ki imajo indukcijski značaj. Ker se pogled na problem ostri z odhajanjem s terena, je mogoče tisto, kar bi lahko bila raziskovalna vprašanja, oblikovati tudi naknadno, doma. Kljub temu, da teh, pozneje oblikovanih vprašanj ni mogoče uporabiti kot hipotez v klasičnem pomenu, jih je mogoče uporabiti kot vodila pri kasnejših raziskovanjih.

3 Cestni otroci v Makejevki

Rezultati raziskave bodo predstavljeni na dveh ravneh:

1. kvantitativna raven temelji na kvantitativnih podatkih, predstavljenih v tabeli in komentarjih, katerih glavni namen je predstaviti sociografske podatke cestnih otrok v Makejevki;
2. kvalitativna raven temelji na kvalitativnih podatkih, predstavljenih v obliki izsekov iz intervjujev, dnevnikov, terenskih zapisov in avdio-/videoposnetkov, katerih glavni namen je komentirati kvantitativne podatke in omogočiti kvalitativni vpogled v pojav in njegovo razumevanje.

V Tabeli 1 so predstavljeni podatki iz leta 2000.

5. Maršrutka je vrsta javnega prevoza. Manjši avtobusi ali predelana kombinirana vozila prevažajo največ 12 potnikov po vnaprej določenih poteh v mestu, po vnaprej določenem urniku in po vnaprej določenih postajališčih. Postajališča so tam, kjer je veliko ljudi, in so kot taka priljubljen prostor cestnih otrok.

Tabela 1: Psihosocialne značilnosti opazovanih cestnih otrok v Makejevki.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Skupina	Št.	Ime	Spol	Starost	Mestobivanja	Čas na cesti	Frekvenca	Šolska participacija	Frekvenca	Prisotni starši	Problemi v družini	Otrokov vir dohodka	Oamna sredstva	Pogostost uporabe
1	1	ANJA	ženski	15	dom	4	občasno	da	občasno	oba	Al, L	St	Al, C, L	občasno
	2	KOSTJA	moški	12	cesta	5	vedno	da	občasno	nihče	/	Be, St	Al, C, L	vedno
	3	VINJIK	moški	15	cesta	6	vedno	da	nekoč	nihče	/	Be, St	Al, C, L	vedno
	4	MALJOJ	moški	13	cesta	6	vedno	da	občasno	mati	Al	zaposlen	Al, C, L	vedno
	5	DIMA	moški	16	cesta	6	vedno	da	občasno	oba	Al, L	Be, St	Al, C, L	vedno
	6	DENIS	moški	12	cesta	5	vedno	da	nekoč	mati	Al	Be, St	Al, C, L	vedno
	7	DENIS	moški	17	cesta	5	vedno	da	občasno	oba	/	Be, St	Al, C, L	vedno
	8	DENIS	moški	16	cesta	2	vedno	da	občasno	oba	/	Be, St	Al, C, L	vedno
	9	SERGEJ	moški	14	dom	7	občasno	da	občasno	mati	Al, Br	Be, St	Al, C, L	vedno
	10	SASA	moški	15	cesta	6	vedno	ne	/	oče	Al, Br	Be, St	Al, C, L	vedno
	11	LESJA	ženski	15	cesta	7	vedno	ne	/	nihče	/	Ž	Al, C, L	občasno
	12	LJENA	ženski	15	dom	3	vedno	da	nekoč	nihče	/	Ž	C	vedno
	13	MISA	moški	9	cesta	3	vedno	ne	/	oba	Al, Br	Be, St	Al, C, L	nikoli
	14	ARTJOM	moški	12	cesta	3	vedno	da	nekoč	oba	Al	Be, St	C	občasno
	15	STAS	moški	13	cesta	5	vedno	ne	/	mati	Al	Be, St	Al, C, L	vedno
	16	GALJUN	moški	13	cesta	6	vedno	da	občasno	oba	Al, Br	Be	Al, C, L	vedno
	17	IVAN	moški	16	cesta	6	občasno	da	občasno	oba	Al	Be	Al, C, L	vedno
	18	LJOPA	moški	15	dom	6	občasno	da	občasno	oba	Al, Un	Be, St	Al, C, L	vedno
	19	KOLJA	moški	13	cesta	5	vedno	ne	/	oba	A, M	Be, St	Al, C, L	vedno
	20	DIMA	moški	17	cesta	6	vedno	da	občasno	mati	Al	Be, St	Al, C, L	občasno
	21	LJENA	ženski	17	cesta	2	vedno	da	občasno	mati	Al	Ž	C	vedno
	22	LJENA	ženski	12	dom	3	občasno	da	občasno	mati	Al, Br	Be	C, L	občasno
	23	VIKA	ženski	14	dom	4	občasno	da	občasno	oba	/	St	C, L	občasno
2	24	EDI	moški	11	dom	5	vedno	ne	/	mati	Al	Be, St	Al, C, L	vedno
	25	VOVA	moški	12	cesta	2	občasno	da	nekoč	oba	Al, Br	Be, St	C, L	vedno
	26	NATAŠA	ženski	9	cesta	2	občasno	da	nekoč	oba	Al, Br	Be	/	vedno
	27	ANTON	moški	12	dom	3	vedno	da	nekoč	mati	/	zaposlen	C, L	vedno
	28	ANJA	ženski	11	dom	3	vedno	da	nekoč	oba	Al, Br	Be	C	vedno
	29	LJENA	ženski	12	dom	3	vedno	da	nekoč	oba	Al, Br	Be	C	vedno
	30	SLAVA	moški	11	dom	2	vedno	da	nekoč	oba	Al, Br	Be, St	C, L	vedno
	31	VITALI	moški	13	dom	3	vedno	da	nekoč	oba	Al, Br	Be	C, L	vedno
	32	MAKSI	moški	11	dom	3	vedno	da	nekoč	oba	/	Be, St	C	vedno
	33	VITALI	moški	12	dom	2	vedno	da	nekoč	oba	Al, Br	Be	C, L	vedno

3	34	DIMA	moški	13	cesta	/	občasno	da	občasno	mati	Al, Br	Be, St	Al, C, L	občasno
	35	ROMAN	moški	12	cesta	/	občasno	da	občasno	mati	Al	Be, St	Al, C, L	občasno
	36	DENIS	moški	8	cesta	/	občasno	da	občasno	oba	Al	Be, St	Al, C, L	občasno
	37	SANT-JOR	moški	12	cesta	/	občasno	da	občasno	mati	Al	Be, St	Al, C, L	občasno
	38	KASAJA	ženski	14	cesta	/	občasno	da	občasno	mati	Al	Be, St	Al, C, L	občasno
	39	SAŠKA	ženski	7	cesta	/	občasno	da	občasno	oba	/	Be	Al, C, L	občasno
	40	VADJIK	moški	16	cesta	/	občasno	da	občasno	oba	/	Be, St	Al, C, L	občasno
	41	SERGEJ	moški	11	cesta	/	občasno	da	občasno	oba	/	Be, St	Al, C, L	občasno

*Legenda: Br – brezposelnost, Al – alkohol, C – cigareti, L – lepilo, inhalant, M – mamila, Be – beračenje, St – steklo (prazne steklenice), Ž – železo (prodaja železa)
Temnejša barva omogoča pregled po skupinah.*

3.1 Spol in starost

V celotnem vzorcu 41 otrok je 30 fantov (73 %) in 11 deklet (27 %). Distribucija po spolu med cestnimi otroki v Makejevki je zelo podobna distribuciji, kot jo prikazujeta Unicef (1993 v Lalor 1998) in Felsman (1981 v Lalor 1998). Opazovanje z udeležbo je pokazalo, da so fantje udeleženi v »vidnih« aktivnostih, medtem ko ostajajo dekleta relativno skrita.⁶

Povprečna starost pri fantih je 12,9 let, dekleta pa so v povprečju nekoliko starejša. S tega zornega kota cestni otroci v Makejevki ne odstopajo od svetovnega povprečja, kjer je tipična starost pri cestnih otrocih med 10 in 14 let. Leta 2005, ko se je na cestah Makejevke začela pojavljati nova generacija cestnih otrok (mlajši bratje in sestre otrok, ki so že bili na cesti), se je starostna meja nekoliko znižala

3.2 Mesto bivanja in čas na cesti

Na cesti je ves čas 25 (61 %) otrok, 16 (39 %) pa jih na cesti preživi večino časa, kar pomeni, da občasno spijo kje drugje – ta podatek ustreza opredelitvi pojma cestni otroci (Unicef 1984). Treba pa je poudariti, da večina otrok, ki živijo na cesti, ohranja stike s svojimi družinami in bi jih kot take lahko označili tudi kot otroke na cesti (Unicef 1984). Da bi se izognili mešanju obeh kategorij, je bilo uvedeno novo merilo – kot cestne otroke smo v raziskavi razumeli tiste, ki so v času raziskave spali na cesti in se niso nameravali vrniti domov.

Od 33 (otroci iz prve in druge skupine, podatki o otrocih iz tretje skupine v času raziskave niso bili dostopni) otrok, ki živijo na cesti, jih je 6 (18 %) takšnih, ki na cesti živijo že dve leti, 9 (27 %) jih na cesti živi že tri leta, 2 (6 %) štiri leta, 6 (18 %) pet let, 8 (24 %) šest let in 2 (6 %) sedem let. Vsi otroci so člani 1. in 2. skupine. Skupina 3 je s tega vidika posebna, saj njeni člani živijo na cesti le v času poletnih počitnic, drugače pa so doma.

6. Vidne aktivnosti so po Felsmanu (1981 v Lalor 1998) aktivnosti, ki se dogajajo na javnih mestih in delajo cestne otroke vidne. Dekleta so po avtorjevem mnenju manj vidna, saj so vključena v »nevidne« aktivnosti (na primer prostitucija), ki se dogajajo izven javnega prostora.

Otroci se čez dan zadržujejo na lokalni tržnici, avtobusni postaji ali v bližini nakupovalnih centrov, kjer beračijo in opravljajo manjša priložnostna dela. Noč ponavadi preživijo v tipluhi,⁷ v praznih stojnicah na tržnici ali na klopeh na avtobusni postaji.

Iz intervjujev:

Kostja, 12 let:

Že dolgo sem tukaj, nekaj let ... nisem pa jaz odkril tipluhe, eden od fantov jo je. Priel sem iz svojega domačega kraja naravnost v središče Makejevke in od takrat naprej sem tukaj ... Včasih sicer grem kam, na stavko /manjše umetno jezero/ ali kam drugam, drugače pa sem tukaj ... večino časa ...

Dima, 16 let:

Dobrodošli, dobrodošli ... (ha, ha, ha). Tukaj mi živimo! Poleti ponavadi spimo pod jolačkami /v manjšem nasadu pritlikavih iglavcev v bližini tipluhe/, pozimi pa se skrijemo v tipluho, kjer je topleje. Včasih gremo tudi poleti v tipluho, saj veš, policija in to ... ali pa kaka druga banda.

Anja, 15 let:

Po mestu je še veliko tipluh, čeprav se vsem niti ne reče tipluha. Tipluha je samo tista, v kateri nekdo živi. Ponavadi so to toplovodne napeljave, vhodi v kanalizacijo ali pa kar klet. Glavno, da je skrito in toplo ... Ta tukaj je naša *big office* /velika pisarna, tipluha v središču Makejevke med bloki za veleblagovnicama Univermag in Pasaž/, imamo pa še *small office* /manjša tipluha pri restavraciji Ukrajina/.

3.3 Udeležba v vzgojno-izobraževalnem procesu

Od 41 otrok jih je 6 (15 %) takšnih, ki niso nikdar hodili v šolo. Od 35 otrok, ki so bili kadar koli vključeni v vzgojno-izobraževalni proces, jih 22 (62 %) še vedno občasno obiskuje šolo, medtem ko jih je 13 (37 %) včasih hodilo v šolo, a v času raziskave niso bili vključeni v katerega od vzgojno-izobraževalnih procesov.

V intervjujih otroci šolo vrednotijo tudi pozitivno:

Saša, 15 let:

Rad bi hodil v šolo, si potem nekoč kupil svoj tovornjak in prevažal stvari. Tako bi se lahko vrnil k svoji mami v Moskvo in k očetu tudi.

Maloj, 13 let:

Mislím, da lahko dobiš dobro službo, če enkrat končaš šolo. Odkar sem tukaj /na cesti/, ne hodim več v šolo, se pa nameravam vrniti. Če si pameten in imaš svoj biznis, lahko zaslužiš veliko denarja in tako ne potrebuješ šole, je pa vseeno dobro, če jo končaš.

3.4 Razmere v družini

V družinah 41 otrok sta pri 23 (56 %) prisotna oba starša, pri 14 (34 %) je prisoten eden od staršev (odsotni starši so v večini primerov mrtvi ali zaprti), pri 4 (9 %) otrocih pa sta odsotna oba starša. 29 (70 %) družin bi na nek način lahko označili kot

7. Tipluha je slengovski izraz, ki prihaja iz besedne zveze tepla trasa in se uporablja v jeziku cestnih otrok za opis podzemnih rovov toplovodne napeljave, ki jo otroci uporabljajo kot skrivališče in bivalni prostor.

problematičnih, medtem ko v 12 (30 %) družinah ni zaznati očitnih problemov. V 14 (48 %) problematičnih družinah je glavni problem brezposelnost enega ali obeh staršev, kar pogosto povzroči večjo stopnjo alkoholizma. Alkoholizem je prisoten v 12 (42 %) družinah, v 2 primerih (7 %) se poleg alkohola pojavlja tudi uporaba inhalantov (največkrat lepila in barve), v eni družini pa se ob alkoholizmu pojavlja tudi narkomanija.

Iz intervjujev:

Miša, 9 let:

Moj oče je bil težek pijanec. Veliko je pil, še preden so zaprli rudnik, v katerem je delal, in potem je izgubil službo ... In ko je bil pijan, me je pretepal, pa mamo in brata in ostale tudi ... Pretepal me je tudi, ko ni bil pijan, in ko je bil, me je pretepal še bolj. Ko mi je bilo tega dovolj, sem pobegnil in se nikoli več vrnil. Nekaj časa zatem je za mano prišel tudi moj brat ...

Robert, 41 let, vodja projekta KIKO:⁸

Mislím, da je v Ukrajini največji problem alkoholizem. Tukaj vsi pijejo, mladi, stari, revni, bogati, tisti zdravi, pa bolni, zaposleni, brezposelni. Kot da imajo pravo kulturo pitja tukaj ... Poglej malo naokoli, vodko dobiš povsod. In to zadevo varijo iz vsega, celo celnísnive siláže ali hlevskega gnoja.

Glede na to, da obstaja relativno velik odstotek družin, v katerih problemi niso očitni (12 družin, to je 30 %), lahko potrdimo, da problemi v družini niso edini razlog za otrokov beg od doma.

Anja, 15 let, govori o Sergeju, 14 let:

Njegovi starši imajo veliko denarja, lastniki bencinske črpalke so. Ko je njegov oče umrl, se je mama poročila z nekom drugim ... Sergej se je s tem moškim prepíral, in ko ga je ta usekal, je Sergej pobegnil.

3.6 Vir dohodka

Beračenje je za cestne otroke najpogostejši vir dohodka – 34 otrok (83 %) je na nek način vpletenih v beračenje. Beračenje pa v večini primerov ni zadostno, zato ga otroci kombinirajo z drugimi dejavnostmi, ponavadi z zbiranjem odpadnega železa in steklenic.

Za 9 (22 %) otrok je beračenje edini vir dohodka, 2 (5 %) se ukvarjata izključno z zbiranjem odpadnega stekla, 25 (61 %) otrok pa kombinira beračenje z zbiranjem in preprodajo odpadnih steklenic. Za 3 (7 %) otroke je glavni vir dohodka zbiranje odpadnega železa, ki ga prodajo na lokalnem odpadu. Zbiranje odpadnega železa je v domeni deklet. 2 (5 %) otroka sta celo zaposlena – eden je zaposlen na avtobusu kot sprevodnik, drugi pa dela kot nekvalificirani delavec v delavnici. Večjih kriminalnih dejanj kot vir dohodka v opazovanih skupinah cestnih otrok v Makejevki nismo zaznali.

8. Projekt KIKO je humanitarni projekt, ki se je začel v začetku devetdesetih let in katerega glavni cilj je bil resocializacija mladih v mladinskih zaporih s pomočjo lutkovnega gledališča. Projekt je imel sedež v Makejevki in se je v obliki potujočega lutkovnega gledališča odvijal po mladinskih zaporih, sirotišnicah in prevzgojnih domovih v regiji.

Iz intervjujev:

Lesja, 15 let:

Hodimo po mestu in pobiramo železo ... Ali je še kaj drugega? Ne, mislim, da ne. Samo zbiramo staro železo ... No, včasih tudi kaj ukrademo na odpadu in jim potem vse skupaj spet prodamo. Vem celo za ene fante, ki režejo telefonske kable in jih prodajajo na odpadu. Me tega ne delamo, prenevarno je za nas /dekleta/.

Vova, 12 let:

Zjutraj pomagam starkam na tržnici, da razložijo svoje vozičke. Včasih dobim kaj denarja, ponavadi pa mi dajo hrano. Čez dan jim pomagam paziti na stvari, saj veš, če mora katera na stranišče ali kam ... Pobiram tudi prazne steklenice ... Včasih beračim, pa ne prevečkrat ... Meni je težko naberačiti kaj denarja in poleg tega mislim, da je to sramotno delo ... Moja sestra /Nataša, 9 let/ je v tem boljša, saj je manjša in suhljata. Ona le sede pri vhodu v tržnico, gleda žalostno in – tukaj imaš – v nekaj urah lahko dobi tudi 40 griven!

Kot vir dohodka je bila v intervjujih omenjana tudi prostitucija, čeprav cestni otroci o njej neradi govorijo.

Ljena, 17 let:

Poznam dekleta, ki se ukvarjajo s prostitucijo, ampak njih ni v središču /mesta/. Jaz tega ne delam, rajši zbiram odpadno železo in steklenice. Včasih pridejo kaki fantje in nas /dekleta/ sprašujejo, ali gremo z njimi, pa vedno rečemo ne.

Viktoria, 34 let, predsednica M.ART.IN Cluba⁹ (po opravljenem intervjuju z Lesjo, 28. 7. 2005):

Po tem, kar mi je povedala Lesja, sem bila vsa iz sebe. Dekleta /v mestni četrti Ziljoni/ so si organizirala pravi biznis in vse skupaj je vodila Nataša /v času intervjuja stara približno 13 let/. Dogovarjala se je s strankami, starejšimi gospodi, fanti iz soseske, fanti s ceste, komer koli, in napolila dekleta iz skupine k njim. Vodila je celo evidenco mesečnega perila pri dekletih ... /Dekleta/ računajo od 4 do 10 griven za storitev. Po opravljenem delu si denar razdelijo in ga zapravijo za cigarete. /.../ Vsi otroci v 2. skupini so že zboleli. Največ jih ima sifilis in eno od oblik genitalnega herpesa. Najbolj bolna je Anja, pravi pa, da imajo podobne težave tudi ostala dekleta.

3.7 Omamna sredstva

Mamila so sredstva, ki z delovanjem na centralni živčni sistem človeka omamijo oziroma ustvarijo občutek opojnosti (Urad za droge 2006). Taka sredstva so prepovedana (ZPPPD 2006). **Ker otroci za omamljanje uporabljajo tudi sredstva, ki ne spadajo izključno med mamila, je bila za potrebe pričujoče raziskave oblikovana kategorija omamnih sredstev, v katero spadajo tobačni izdelki, alkohol in inhalanti.** Cestni otroci v Makejevki kadijo tobačne izdelke, pijejo alkoholne pijače in vdihavajo barve in lepila.

V času raziskave so bili med cestnimi otroki najpogosteje uporabljano omamno sredstvo tobačni izdelki. Od 41 otrok jih je kar 40 (97,4 %) kadilo cigarete. Inhalante je uporabljalo 34 (81 %) otrok in 20 (48 %) jih je pilo alkoholne pijače. Mamila v času raziskave leta 2000 niso bila prisotna v nobeni od treh skupin. V večini primerov

9. M.ART.IN. Club je nevladna organizacija v Makejevki, ki skuša pomagati cestnim otrokom na ta način, da zanje organizira osnovno pomoč, tudi v obliki bivalnih komun.

otroci ne ostanejo pri enem sredstvu, ampak jih med seboj kombinirajo. Najpogostejša kombinacija je alkohol – cigareti – inhalanti (v 27 primerih, 66 %), sledi kombinacija cigareti – inhalanti (v 7 primerih, 17 %), samo cigareti pa se pojavljajo v 6 primerih (15 %). V enem primeru, pri Nataši, zaradi slabega zdravstvenega stanja v času raziskave v letu 2000 nismo zaznali uporabe omamnih sredstev.

Iz intervjujev:

Kostja, 12 let:

Barvo uporabljam že dolgo ... odkar sem na cesti. Pred tem sem le kadil ... Na dan porabim vrečko barve /količina, ki je približno enaka pesti barve/. /.../ Eh, to delajo vsi, zakaj neki naj ne bi. Kul je biti na barvi ... Jaz ponavadi opazujem ljudi. Ko sem na barvi, so vsi videti čudni, smešni. Včasih je to lahko tudi nevarno, saj ljudem ni všeč, če jih gledaš in se potem na smrt smejiš, ha, ha, ha!

Maloj, 12 let:

To, da kadim, te moti (smeje)? Zakaj neki? Poglej tega ta malega /s prstom pokaže na nekoliko manjšega prijatelja/ ... Koliko si star? Sedem? Osem? Tukaj /v Makejevki/ to ni nič čudnega. Kadil sem že, ko sem bil še manjši od njega. To je normalno. /.../ Ponavadi ne pijem, ne maram samagona /vodki podobno žganje/. Imam raje barvo ali lepilo. Ko si nasnifan, je popolnoma drugače, kot če si pijan. Ko si pijan, ne moreš nič razen spati, in če ti je kdo za petami, je sranje. Na barvi je drugače. Takoj te zadene in tudi spusti kar hitro. Torej, če se moraš na hitro strezniti, samo nehaj snifati, ha, ha, ha ...

3.7.1 Baltuška

Jeseni 2004 se je v 3. skupini cestnih otrok pojavilo mamilo, imenovano baltuška.¹⁰ Baltuška je pripravljena iz snovi, ki jih je mogoče povsem legalno kupiti v lekarni, in je bila cestnim otrokom predstavljena s strani lokalnih narkomanov, torej mladostnikov, ki ne živijo na cesti.

Artur, 17 let:

Kdo mi je pokazal, kako narediti baltuško? Hmm ... Paša je bil. On je bil že nekaj časa na tej zadevi. Baltuško je uporabljal, ko ni imel denarja za fen.¹¹ Vse nama je pokazal /nanašajoč se na Arturja in Vadnjima, Arturjevega bratranca/, kje kupiti sestavine, kako jih pripraviti, kako filtrirati, kako potem v žilo ... /.../ Takoj mi je bilo všeč. Potem sva /Artur in Vadjim/ to zadevo šibala v žilo ... Mislim, da dva meseca. Potem sva pokazala vse skupaj Saški in Ruslanu, po kakem mesecu pa so že vsi /skupina cestnih otrok na Puški, 3. skupina/ furali baltuško.

Baltuška je zakonsko odpreljena kot mamilo, njeno posedovanje je kaznivo (do deset let zapore). Zdravila za gripo, ki jih uporabljajo v baltušniki,¹² je mogoče kupiti v večini lekarn v Makejevki, prav tako tudi kalijev permanganat (KMnO₄), ki se sicer

10. Baltuška je slengovski izraz za mešanico, ki jo narkomani, po večini cestni otroci, uporabljajo kot mamilo. Pripravlja se iz preparatov za gripo, pomešanih s kalijevim permanganatom, kisom in vodo. Mešanica se potem uživa intravenozno. Beseda baltuška prihaja iz ruske besede baltavat, torej mešati.

11. Fen je slengovski izraz za mešanico, ki temelji na efedrinu. Pripravlja se iz preparatov za gripo, ki vsebujejo efedrin, jod, kalijev permanganat, kis in vodo.

12. Efekt je preparat za gripo, ki ga baltušniki uporabljajo pri izdelavi baltuške.

uporablja pri izdelavi eksploziva, a ga ljudje uporabljajo za zdravljenje kožnih izpuščajev in lišajev ter, kot sami pravijo, za čiščenje organizma.

Za razliko od večine intravenoznih mamil se baltuška konzumira v relativno velikih količinah. Cestni otroci v Makejevki uporabljajo od 4 do 8 ml baltuške, povprečno od 8- do 10-krat na dan.

Artur, 17 let:

Jaz jemljem 8 kubov /1 kub je slengovski izraz za 1 ml v injekcijski igli/ nekajkrat na dan. Ne vem, kolikokrat ... 3-, 4-, 5-krat. Več je, boljše je, ha, ha, ha! Velikokrat, če imam veliko denarja. Enkrat smo imeli kakih 50 griven /ukrajinski denar/. Si lahko to predstavljaš?! To je ogromno efekta.¹³ Ta dan sem vzel ... ne vem točno, kakih 20 šusov.

Posledice uporabe baltuške so hude in se pojavijo že v relativno kratkem času. Na podlagi opazovanj, opravljenih v letih 2004–2006, kažejo narkomani ob pogosti uporabi baltuške simptome permanentnega epileptičnega napada, močno omejeno mobilnost, motnje kognitivnih sposobnosti in verbalnega izražanja.

Treba je izpostaviti, da baltuška ne povzroča neposredne zasvojenosti, ki bi se pojavila v obliki telesne abstinenčne krize, zato lahko uporabniki preživijo dolga obdobja tudi brez uživanja tega mamila.

Kolja, 16 let:

Brez tega /govori o baltuški/ sem lahko, kolikor časa hočem. Na primer ... nekaj časa nazaj sem bil v mladinskem zaporu ... Policija me je odpeljala in zaprla za mesec dni. Potem sem prišel domov in nisem šel k fantom na cesto še kak mesec. Ves ta čas brez lepila, efekta in pijače ... Samo kadil sem. Nič se ni zgodilo, nobenih bolečin in tresenja kot pri fenčikih, nič ... Ampak takoj ko sem prišel v ljuk /slengovski izraz za tipluho na Dakah, mestni četrti zraven Puške/ k fantom, se enostavno nisem mogel upreti.

Kvalitativna raziskava je pokazala, da je uporaba baltuške visoko ritualizirana, predstavlja socialni dogodek in uporabniki je nikoli ne jemljejo, ko so sami. Družbeni vidiki prežemajo vse stopnje uporabe baltuške, od zbiranja denarja za nakup sestavin in priprave sestavin do uživanja, ki pomeni vrhunec.

3.8 Oblikovanje skupinskega življenja

Cestni otroci so še posebej izpostavljeni zlorabam in viktimizaciji (Lalor 1998), zato je organiziranje v skupine kot oblike socialne organizacije mehanizem zaščite. To je nujno za izvajanje vzdrževalne funkcije in zadovoljevanje potreb po zaščiti na eni strani (Lusk 1992), na drugi strani pa zadovoljuje tudi potrebo po identiteti in pripadnosti (Agnelli 1986).

Participacijo otrok v subkulturi cestnih otrok je mogoče opazovati na manifestni in latentni ravni.

Manifestna raven se kaže v:

1. jeziku, ki ne služi le komuniciranju, ampak je tudi sredstvo izolacije subkulture od kulture večine – cestni otroci v določenih primerih (predvsem ko želijo iz pogo-

13. Baltušnik je slengovski izraz narkomanov za uporabnika baltuške, fenčik pa za uporabnika fena.

- vora izključiti ljudi, ki niso člani skupine) preklapijo iz ruščine v jezik subkulture (latovščino);
2. imidžu, ki se kaže v oblekah in rekvizitih (na primer raztrgana in velikokrat prevelika ali premajhna obleka in obutev, vrečke z barvo);
 3. načinu obnašanja, ki je pri cestnih otrocih iz posameznih skupin v Makejevki različen.

V subkulturi cestnih otrok v Makejevki se manifestna raven participacije v subkulturi ne kaže kot vrsta vnaprej predpisanih konvencionalnih elementov ali kot vrsta pravil. Za razliko od mnogih drugih subkultur, kjer je manifestna raven stvar predpisa, je tukaj videti, da je ta raven posledica posebnega načina življenja. Manifestna raven subkulture cestnih otrok ne obstaja na ravni družbenega predpisa, ampak na ravni delujoče subkulture. Ko otrok pride na cesto, dobi imidž, ki je lasten vrstnikom iz subkulture, nauči se cestnega jezika in posebnega načina obnašanja (gl. Tyler 1986 v Levenstein 1994).

Latentna raven je zajeta v notranjem življenju subkulture in jo je mogoče dojeti tako na ravni subkulture kot celote kakor na individualni ravni vsakega od njenih članov. Kaže se v delovanju skupine, njeni socialni strukturi in medsebojnih odnosih njenih članov, pa tudi v individualnem delovanju vsakega posameznika kot člana skupine v skupini in zunaj nje.

Vsaka od skupin ima svojo socialno strukturo:

1. skupina (skupina v središču Makejevke) kaže socialno strukturo v obliki piramide, pri kateri so prestižni statusi pri vrhu piramide, ostali, številčnejši, pa na dnu. Najvišji status – vodja skupine – ima posameznik moškega spola, ki se je izkazal za najbolj sposobnega (odvisno od posameznikovih lastnosti, ki jim skupina v določenem trenutku daje prednost). Ta položaj je relativno nestabilen in nestalen, zato je vodja skupine z ostalimi člani v nenehnem boju za svoj položaj.
2. skupina (skupina v mestni četrti Ziljoni) ima socialno strukturo, ki je podobna skupini posameznikov, dobrih prijateljev, ki živijo skupaj. Socialna struktura se tu nenehno spreminja, odvisna je od položaja, v katerem se skupina znajde. Na ta način vsak vpliva na skupino s svojimi osebnimi lastnostmi na relativno enakovreden način.
3. skupina (skupina v mestni četrti Puška) ima socialno strukturo, ki je najbližja strukturi družine. Dve glavni avtoriteti, avtoriteta očeta in avtoriteta matere, sta zastopani in izvajani s strani dveh bratrancev, vrstnikov cestnih otrok, ki sta hkrati tudi najstarejša in sta na cesti že največ časa. Arturja bi lahko opisali kot očeta v skupini; otroci ga prepoznajo kot nekoga, ki je sposoben nuditi razumne nasvete in fizično zaščito. Njegov nekaj let mlajši bratranec Vadjim pa je tisti, h kateremu se je mogoče zateči po potuho, hrano in denar; on rešuje tudi manjše spore in razprtije.

3.9 Viktimizacija

Kljub temu, da skupina nudi določeno stopnjo zaščite za posameznika, to ne izključuje vseh oblik zlorabe. Pravzaprav skupina izloči ali vsaj omili eno obliko viktimizacije, hkrati pa vzpostavi novo, namreč tisto, ki ji posameznik postane izpostavljen s tem, ko vstopi v skupino.

Del viktimizacije so agresivna dejanja. Glede na usmeritev jih lahko razdelimo v tri skupine:

1. *agresija, usmerjena proti skupini cestnih otrok ali posamezniku, ki prihaja iz obče-ga socialnega okolja* – gre za oblike psihičnega, verbalnega in fizičnega nasilja, posebno pogosta pa so v zadnjem času tudi dejanja spolnega nasilja;
2. *agresija, ki se pojavlja med skupinami cestnih otrok* – agresivna dejanja med sku-pinami ali posamezniki različnih skupin cestnih otrok, ki izhajajo iz intimnega in zaščitniškega odnosa do ozemlja, ki si ga skupina lasti, in so izraz njegove obram-be;
3. *agresija, ki se pojavlja znotraj skupine cestnih otrok in je usmerjena navznoter* – agresivna dejanja, ki so usmerjena proti posameznikom v skupini; v večini primerov gre za pretepanja z namenom izkazovanja moči in sankcioniranja; v določenih pri-merih je lahko ta oblika agresije ena najhujših, saj seže do hujših telesnih poškodb, umorov in posilstev.

4 Razprava

V svetovnem merilu so cestni otroci v Makejevki relativno nov družbeni pojav. Med cestnimi otroki v Makejevki in cestnimi otroki drugod po svetu obstajajo nekatere podobnosti in nekatere razlike.

Podobnosti lahko najdemo pri občem opisu, kot ga je podal Tyler (1986 v Levenstein 1994), in v načinu življenja na cesti, kot ga je predstavil Myles (v Sondhi - Garg 2004). S povprečno starostjo 12,9 let spadajo cestni otroci iz Makejevke v svetovno povprečje populacije cestnih otrok, kjer je starost od 10 do 14 let. Tudi distribucija po spolu je podobna svetovni populaciji cestnih otrok, kot jo predstavlja Unicef. Podatek, povezan s starostjo, je mogoče razložiti z relativno mladostjo pojava v Makejevki. Ker so začeli otroci tu prihajati na cesto šele v približno zadnjih desetih letih, v času raziskave starejših brezdornih posameznikov še ni bilo. Raziskava iz leta 2006 je dala nekaj podatkov, na podlagi katerih je mogoče predvideti, da se skupine cestnih otrok večajo. To pomeni, da na cesto prihajajo novi otroci, ki se pridružujejo že obstoječim skupinam in da se bo v prihodnje starostna meja pomaknila navzgor, pojavila pa se bo tudi nova generacija cestnih otrok: cestni otroci cestnih otrok. Na ta način bi problem cestnih otrok lahko prerasel v problem splošnega brezdornstva in v daljšem časovnem obdobju postal del ukrajinske družbene normalnosti. Tudi naslednja značilnost – subkulturna narava – je značilna za vse skupine cestnih otrok po svetu, zato tudi otroci v Makejevki pri tem niso izjema. Večina otrok v Makejevki je prenehala z rednim obiskovanjem šole v trenutku, ko so prišli na cesto. Situacija je v tem podobna tisti, ki jo predstavlja Sondhi - Garg (2004). Veliko podobnosti med cestnimi otroki po svetu in cestnimi otroki v Makejevki je mogoče najti tudi v družinskih razmerah (Sondhi - Garg 2004). Pri glavnini cestnih otrok v Makejevki sta prisotna oba starša, kar pomeni, da problem ne izhaja v celoti iz odsotnosti staršev. Največja šibkost družin cestnih otrok v Makejevki sta alkoholizem in brezposelnost. Upoštevajoč shemo, ki jo zastopa Anarfi (1997 v Sondhi - Garg 2004), in podatke, zbrane v Makejevki, lahko sklepamo, da je problem cestnih otrok rezultat

tako individualne kot tudi skupinske občutljivosti. Zanimivo je, da ko cestni otroci v Makejevki govorijo o svojih družinskih razmerah, uporabijo težave doma kot izgovor za svoj beg na cesto. Vseeno pa lahko na podlagi kvalitativnih podatkov sklepamo, da samih sebe ne dojemajo kot žrtev družbenih razmer, o čemer bi sicer lahko sklepali, ko vrednotimo njihove poglede na razloge za življenje zunaj družine.

Cestni otroci Makejevke so se pokazali kot visoko socialno sposobni. Aktivnosti, s katerimi pridobivajo sredstva za preživetje, so mogoče deviantne, ampak ne vedno delinkventne in segajo od priložnostnih opravil na lokalni tržnici, beračenja in zbiranja odpadnega materiala do preprodaje surovin in manjših prestopkov, kot je na primer žeparjenje. Ko so ti otroci ustrezno motivirani, so lahko zelo socialno učinkoviti.

Pri cestnih otrocih v Makejevki pa se v primerjavi s cestnimi otroki, ki živijo drugod po svetu, pojavlja tudi razhajanje, ki ga v literaturi ni opaziti: gre za drugačen odnos do šole in participacije v izobraževalnem procesu. Medtem ko kažejo kvantitativni podatki nizko udeležbo v šoli, iz česar bi lahko sklepali, da ti otroci šole ne vrednotijo pozitivno, pa kvalitativni podatki kažejo ravno nasprotno sliko. V intervjujih vprašani izražajo pozitiven odnos do šole, kar pomeni, da si obiskovanja šole želijo ali pa ga v prihodnje celo načrtujejo. Čeprav je videti, da je šola za cestne otrok pomembna, ni dovolj pomembna, da bi bili ti otroci motivirani za obisk šolskega procesa. Zdi se, da je konstrukcija njihove realnosti še vedno povezana s tistim, kar velja sicer za »normalno« v ukrajinski družbi – otroci naj hodijo v šolo, starši naj hodijo v službo, ljudje živijo v stanovanjih in podobno. Percepcija šole kot pomembnega elementa v življenju posameznika lahko torej izhaja iz posameznikovega ponotranjenja norm in vrednot večine, ni pa ta percepcija podkrepljena z dejanji in tudi ni del subkulturnih vrednotnih in normativnih prioritet.

Ko govorimo o razlogih za beg na cesto, igrajo razmere v družini sicer zelo pomembno vlogo pri oblikovanju pojava cestnih otrok, vendar pa nikakor niso edini dejavnik, ki povzroča ta pojav. Analiza kvalitativnih podatkov, zbranih v raziskavi, je pokazala, da je pri razumevanju pojava cestnih otrok v Makejevki nujno tudi razumevanje otrokove motivacije za beg od doma. Ko govorimo o razlogih za beg od doma, je videti, da cestni otroci v Makejevki težijo k predstavitvi svojih družinskih razmer kot problematičnih. Ponavadi jih opisujejo kot neprimerne za življenje, bodisi zaradi alkoholizma, revščine, fizičnega nasilja ali zaradi odsotnosti staršev. V tem je situacija v Makejevki podobna situaciji, ki jo predstavlja vrsta drugih avtorjev (Marshall 2000; Roggenbuck 1993; Sondhi - Garg 2004). Kvalitativni podatki pa kažejo na prisotnost tudi drugih dejavnikov, kot je na primer vpliv vrstnikov na cesti. Otroci namreč uporabljajo vrsto psiholoških obrambnih mehanizmov, še posebej racionalizacijo in projekcijo, da sebe v odnosu do svoje družine opredelijo kot žrtve, družinske razmere pa kot nevzdržne, in na ta način upravičijo svoj beg od doma.

Omamna sredstva, ki so v uporabi med cestnimi otroki v Makejevki (inhalanti, alkohol in cigarete), so zastopana tudi med cestnimi otroki drugod po svetu (Aptekar 1988; Chitradub 2000; Lalor 1998; Marshall 2003; Morakinyo in Odejide 2002). Avtorji, ki so se ukvarjali z omamnimi sredstvi med cestnimi otroki, sicer potrjujejo prisotnost omenjenih substanc, vendar pa hkrati tudi eksplicitno izključujejo uporabo

težkih drog, torej substanc, ki povzročajo fizično odvisnost in hudo abstinenčno krizo (Aptekar 1988; Lalor 1998; Morakinyo in Odejide 2003). Ena glavnih ugotovitev naše raziskave je intravenozna uporaba narkotika baltuške. Intravenozna mamila so postala v začetku leta 2005 del vsakodnevnega življenja cestnih otrok na Puški v Makejevki. Za uporabo baltuške bi lahko celo rekli, da je v skupini cestnih otrok okrepila delovanje socialne strukture. Uživanje baltuške se odvija v obliki rituala, katerega glavna funkcija je konstrukcija skupine, v kateri se ritual odvija. Kvalitativni podatki iz let 2005 in 2006 govorijo v prid tej trditvi. Baltuška je v Ukrajini uvrščena med psihotropne droge in njeno posedovanje je kaznivo. Kljub pogostemu uživanju pa baltuška ne povzroča fizične ali psihične odvisnosti, ki bi se kazala v obliki abstinenčne krize. Iz opisa učinkov je mogoče skleniti, da ima značilnosti socialne zasvojenosti, to je uživanja v specifičnih okoliščinah (v skupini, v tipluhah). V skupini cestnih otrok v Makejevki se torej pojavlja novo omamno sredstvo, ki se sicer uživa intravenozno, ni pa jasno, ali gre za težko drogo ali ne. Če izhajamo s stališča, da je baltuška zaradi intravenoznega uživanja težka droga, moramo otroke s Puške izvzeti iz ugotovitve, ki sicer velja za cestne otroke, to je, da težkih drog med cestnimi otroki ni (Aptekar 1988; Lalor 1998; Morakinyo in Odejide, 2003). V prid tej ugotovitvi govorijo tudi okoliščine, v katerih se pojavlja baltuška; ta je namreč po priljubljenosti enakovredna heroinu v zahodnem svetu in se v danih družbenih okoliščinah pojavlja kot ena »najtrših« drog – rekli bi torej lahko, da je baltuška v svojem družbenem okolju težka droga. Mogoča pa je tudi razlaga, da je intravenozno uživanje baltuške le netipičen način uživanja droge, ki ne spada med težke droge, s čimer se otroci s Puške ne ločijo od drugih cestnih otrok po svetu. Mamila, ki jih je mogoče najti na cestah v Makejevki, so sicer omejena na substance, pripravljene iz farmacevtskih preparatov, opijatov pa tu ni.

Kompleksnost problema cestnih otrok zahteva intenzivno raziskovanje in longitudinalno študijo, predvsem psiholoških vidikov življenja na cesti in individualnih motivov za beg od doma, potrebne pa so tudi kvalitativne študije, ki bi omogočile natančnejši vpogled v subkulturo cestnih otrok. Za raziskovanje tega pojava je pomembno kombiniranje sodobnih psiholoških, socioloških in antropoloških teoretskih in metodoloških pristopov (Musil 2004). Samo na ta način bo mogoče razumevanje pojava cestnih otrok in oblikovanje rešitev za ta problema.

Literatura

- Agnelli Susan (1986): *Street children: A growing urban tragedy*. London: Weidenfeld & Nicolson.
- Alexandrescu, Gabriela (2002): *Working Street Children in Bucharest: A Rapid Assessment*. Geneva: ILO/IPEC.
- Aptekar, Lewis (1988): *Street Children of Cali*. Durham: Duke university press.
- Chitradub, Somphong (1998): *The Culture of Street Childre in Thai Society*. Wales: Development Consultancy Services.
- D'lima, Hazel, in Gosalia, Rima (1992): *Street Children of Bombay: A Situational Analysis*. Noida: National Labour Institute.

- Gordon, M. Milton (1947): The concept of the subculture and its application. *Social forces*, 26 (1): 40–42.
- ILO/Working Paper (2000): In-depth Analysis of the Situation of Working Street Children in Saint Petersburg. Saint Petersburg: ILO/IPEC.
- Lalor, Kevin J. (1998): Street children: a comparative perspective. Dublin: Dublin Institute of Technology, School of Social sciences.
- Lee, McClung Alfred (1945): Levels of culture as levels of social generalization. *American sociological review*, 10 (4): 485–495.
- Levenstein, Susan (1994): Street children in Brazil: background, problems and some inovative programmes. South Africa: University of South Africa Press.
- Lusk, Milton W. (1992): Street children of Rio de Janeiro. *International Social Work*, 1 (35): 293–305.
- Morakinyo, Jide, in Odejide, A. O. (2002): A community based study of patterns of psychoactive substance use among street children in a local government area of Nigeria. *Drug and Alcohol Dependence*, 71 (2): 109–116.
- Marshall, Ronald (2003): Return to Innocence: a study of streetchildren in the Caribbean: Theory, Research and Analysis. Trinidad: West Indies Univerity Press.
- Musil, Bojan (2004): Interdisciplinarni in medkulturni pristopi v (socialni) psihologiji. *Anthropos*, 1 (4): 167–182.
- Roggenbuck, Stefan (1993): Strassenkinder in Lateinamerika: Sozialwissenschaftliche Vergleichstudie: Bogota, San Paolo und Lima. Frankfurt am Main, Berlin, Bern, New York, Wien: Peter Lang.
- Sondhi - Garg, Poonam (2004): Street children: lives of valor and vulnerability. New Delhi: Reference press.
- Stephenson, Svetlana (2001): Street children in Moscow: using and creating social capital. *The Sociologica Review*, 49 (4): 530–547. Oxford: Blackwell Publishers.
- Urad za droge. Dostopno prek: <http://www.uradzadroge.gov.si/> (17. 11. 2006).
- ZPPPD: Zakon o proizvodnji in prometu s prepovedanimi drogami. Dostopno prek: <http://www.uradzadroge.gov.si/zakonodaja.php?id=2&PHPSESSID=3442263284ad95d391f46eb25a07f6> (17. 11. 2006).

Naslova avtorjev:

dr. Andrej Fištravec
 Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru
 Koroška c. 160, SI-2000 Maribor
 e-mail: andrej.fistravec@uni-mb.si

Andrej Naterer, asistent
 Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru
 Koroška c. 160, SI-2000 Maribor
 e-mail: andrej.naterer@siol.net